

Прослежено взаимодействие концептов МИРОВОЕ ДРЕВО и ЧЕЛОВЕК в поэтическом языке Оксаны Забужко, прослежена активная трансформация архетипного значения образа Мирового дерева как символа первоначала. Рассмотрены структурные модели метаморфоз с позиции ее субъекта и объекта, в пределах которых обнаружены вегетоантропоморфные метаморфозы, создающие миктроконцепт ЧЕЛОВЕК, ПРОИСХОДЯЩИЙ ИЗ ДЕРЕВА. Исследованы многочисленные отождествления языкового образа дерева как с физическими признаками человека, так и с его душевными состояниями.

Ключевые слова: концепт, архетип, метаморфоза, человек, Мировое дерево.

The interaction of concepts the WORLD TREE and the MAN of the language of Oxana Zabuzhko's poetry is analyzed. The active transformation of the archetypal significance of the WORLD TREE image as a symbol of first principles is traced. The structural models of metamorphosis from a position of subject and object are determined. Vegetoanthropomorphous metamorphoses, creating miktrokoncept MAN ORIGINATING FROM WOOD, are found. The identification of numerous linguistic image of the tree both as the physical attributes of man and his state of mind are studied.

Keywords: concept, archetype, metamorphosis, man, World tree.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Анастасія Колоколова

ББК 81.2УКР-5

УДК 811.161.2'373.21

ЗНАННЯ ПРО КУЛЬТУРУ В НОМЕНАХ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

Досліджено репрезентацію знань про культуру у вторинних номенах України в публіцистичному дискурсі. З'ясовано зв'язок між концептом КУЛЬТУРА та іншими концептами, що становлять цінності тоталітарної і посттоталітарної картин світу. Простежено відмінність у концептуалізації України в культурному аспекті між радянською і сучасною публіцистикою.

Ключові слова: типи знань, концепт, номен, публіцистика, тоталітарний дискурс, посттоталітарний дискурс.

Одним із найголовніших завдань когнітивної лінгвістики є з'ясування видів і типів знань, репрезентованих у мовних знаках, і механізм видобування зі знаків знань, тобто правила інтерпретації [Маслова 2006: 25]. У такому аспекті важливим є вивчення вторинної номінації — надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою [Тараненко 2004: 417]. Розуміння знань, покладених в основу вторинного номена, «видобуття» цих знань із нього необхідні для правильної інтерпретації висловлення, а іноді й усього тексту.

Країни загалом є цікавим і багатогранним об'єктом для когнітивної лінгвістики, оскільки пов'язані з найрізноманітнішими типами знань: природно-географічними, соціальними, політичними, культурними, знаннями про менталітет жителів тощо. Знання про культуру посідають у цьому переліку особливе місце. У своїй відомій лекції «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» Ліна Костенко підкреслює, що саме відомості про культуру країни є головними для формування її образу в світі: «Чи ж треба казати, що Англія — це Шекспір, Байрон, Шеллі? Що Франція — це Вольтер, Бальзак, Руссо, Аполлінер? Що Італія — це нація Данте і Петрарки, Рафаеля і Мікеланджело. Бо не квадратне ж підборіддя дуче визначає її обличчя, а її художники і поети» [Костенко 2005: 10]. Доводять це й наукові дослідження. Так, за результатами вільного психологічного експерименту, проведеного серед українців віком від 25 до 60 років щодо образів різних країн, пріоритетними для опитаних стали саме культурні асоціації, що відбивають розвиток літератури, мистецтва, науки, частково — шоу-бізнесу [Сахарова 2009: 197].

Культурні знання у вторинних номенах різних країн у сучасному дискурсі української публіцистики вже були предметом нашого дослідження [Колоколова 2009]. Мета цієї праці — вивчити репрезентацію культурних знань у вторинних номенах України на матеріалі тоталітарного і посттоталітарного дискурсів української публіцистики.

Культура — явище, яке входить у ментальний світ людини за посередництвом концептів [Степанов 2001: 43], однак існує певне узагальнене уявлення про культуру, яке правомірно розглядати як окремий концепт — «ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про певний об'єкт, а планом вираження — сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, пареміологічних та ін.)» [Маслова 2006: 37]. Можливий також погляд на культуру як на сукупність взаємопов'язаних концептів, наближених за змістом або протиставлених, як на цілий комплекс понять, образів, символів, тобто концептосферу [Кононенко 2006: 112]. У нашому дослідженні КУЛЬТУРА виявляє ознаки окремого, самодостатнього концепту, що є об'єктом осмислення і переживання, наділений ціннісними характеристиками (ціннісне ставлення, за В. Карасиком, Г. Слышкіним, є специфічною ознакою концепту, на відміну від інших когнітивних структур [Карасик, Слышкін 2007: 12]). КУЛЬТУРА як окремий концепт досліджується в літературознавчому аспекті — на матеріалі поезії [Саєнко]. Мовознавчий аналіз концепту КУЛЬТУРА здійснюється, зокрема, на матеріалі газетної публіцистики

[Дегтярьова 2009]. Н. Дегтярьова пише: «Як одне з базових понять суспільного життя, концепт *культура* є складним і багатовимірним явищем україномовного публіцистичного дискурсу. Він поєднує у своєму значенні об'єктивне і суб'єктивне, соціальне та індивідуальне, включаючи у свій зміст показник цінностей як для окремої людини, так і для суспільства в цілому» [Дегтярьова 2009: 20].

Отже, знання про культуру відрізняються від інших типів знань (географічних, політичних, економічних, соціальних) тим, що культура є цінністю. Саме ім'я цього концепту є позитивнооцінним: як зазначає Ю. Степанов, у багатьох мовах «саме слово культура супроводжується внутрішньою оцінкою, завжди доволі високою, позитивною» [Степанов 2004: 12]. Через контекст, у якому вживаються номені — репрезентанти культурних знань, можна простежити взаємодію концепту КУЛЬТУРА з іншими концептами — цінностями та «антицінностями».

У тоталітарному дискурсі номені України, що репрезентують знання про культуру, є завжди позитивнооцінними. Метою публіцистів було показати шлях від культурно відсталого за царських часів країни до повного розквіту культури за радянської влади. Номені можуть указувати на окремі аспекти культурного розвитку: «*На Україні, як і в усьому СРСР, відбулась справжня культурна революція. Радянська Україна перетворилась в республіку суцільної письменності, вкрилась густою сіткою шкіл, вузів, культурно-освітніх та науково-дослідних закладів*» [Вітчизна. — 1954. — № 5. — С. 121]. Позитивну оцінку мають також ті вторинні назви, що репрезентують концепт КУЛЬТУРА загалом (при цьому такі номені в контексті уживаються разом із номенами, що репрезентують знання про інші сфери, які також характеризувалися як високорозвинені в тоталітарному дискурсі — передусім індустрію, сільське господарство): «*Українська Радянська соціалістична держава — республіка передової індустрії, республіка колгоспів, передової соціалістичної культури*» [Радянська Україна. — 1951. — № 22. — С. 1].

Привертає увагу те, що наведені номені, які є за природою мовними перифразами, з певними лексичними варіаціями зустрічаються в нашому матеріалі на позначення й інших республік СРСР, а також самого Радянського Союзу: *країна найпередовішої соціалістичної культури* [Молодь України. — 1950. — № 193. — С. 3]; *країна передової культури* [Жовтень. — 1952. — № 8. — С. 175] тощо.

Таким чином, принаймні на рівні номінації культурна ідентичність Української РСР майже не відбивалася, навпаки, підкреслення цієї самобутності, неповторності було небажаним. Одним із небагатьох номенів, що допомагав концептуалізувати Україну в аспекті культури як окрему республіку, була назва *пісенний (співочий) край: «Пісенним краєм вважається недаром українська земля»* [Молодь України. — 1976. — № 47. — С. 1]. Загалом же важливо було наголосити, з одного боку, на монолітності культури, що сприймалася як дещо єдине (цьому слугували постійні епітети *передова* і *соціалістична*), а з другого — на спільності культури республіки з усім Радянським Союзом: «*Український народ за допомогою великого російського народу перетворив Україну з економічно й культурно відсталої країни царської Росії в квітучу Радянську республіку, республіку великої індустрії і соціалістичного сільського господарства, на одну з передових республік великого Радянського Союзу, з високорозвиненою культурою — соціалістичною змістом, національною формою*» [Вітчизна. — 1954. — № 2. — С. 100]. Зміст, як відомо, в радянській естетиці переважав над формою, отже, й тут саме соціалістичний зміст, а не національна самобутність у культурі, був головним, а його наявність заслуговувала на високу позитивну оцінку.

У пострадянському українському публіцистичному дискурсі спостерігаємо протилежні тенденції. Серед номенів країн (які, зауважимо, не вичерпують усіх засобів творення образу держави), майже не зустрічаємо таких, що відбивають позитивні моменти в культурному розвитку України. Такі наші спостереження підтверджують висновок І. Браги про відмінність конструювання публіцистичного образу власної держави у тоталітарному і посттоталітарному дискурсі, що пов'язано з різним наповненням і сприйняттям моделі «своє» — «чуже». У доперебудовний період компонент «своє» при відтворенні образу держави утворюють концепти СРСР та УРСР, які завжди оцінюються позитивно, на відміну від чужого (Захід, США, імперіалізм). У сучасному публіцистичному дискурсі «своє» незмінно утворює концепт Україна, і продуктивно стає модель «своє» (погано) — «чуже» (добре) [Брага 2002: 13–14]. При цьому, як стверджує дослідниця, можливості емоційної оцінки в сучасний період використовуються для формування негативного образу України [Брага 2002: 16]. Оскільки номенів із позитивною оцінкою, що стосується стану культури в сучасній Україні, у нашому матеріалі абсолютна меншість порівняно з негативнооцінними, вважаємо за потрібне звернути увагу саме на останні, щоб пояснити зазначене явище.

Загальну культурну ситуацію в країні прямо характеризують стилістично нейтральні вільні словосполучення: «*Власне, за роки незалежності повноцінний книжковий ринок так і не склався. Ринкові механізми не працюють: те, що потрібно споживачеві, видавець часто не дружує; натомість видають те, на що дають гроші. Не дивно, що залишаємося країною з доволі низьким рівнем культури. Медіа не закликають читати, школа відлякує від читання загалом і читання українською зокрема*» [Укр. тиждень. — 2010. — № 38. — С. 52]. Характерно, що номен *країна з доволі низьким рівнем культури* відображає вже сформовані в автора й реципієнтів знання, констатує відомий факт, який уже має історію (на це вказує лексема *залишаємося*), автор лише пояснює його причини або принаймні одну з них: низька культура читання серед українців вплинула на загальний рівень культури країни.

Репрезентантами знань про загальний стан культури в Україні можуть бути й перифрази: «*Не знаю, хто безпосередньо з письменників був автором афірмації “зона культурного лиха”, назвавши так Україну... Та якби Україна насправду стала сьогодні зоною культурного лиха! Уявляєте, це все одно, що засилля, ні, епідемія культури раптом звалилась на нашу державу! А поки що у нас з вами, шановні, зона, але ЗОНА*

БЕЗКУЛЬТУРНОГО ЛИХА!» [Молодь України. — 2008. — № 14. — С. 4]. Цікаво, що і вихідний (*зона культурного лиха*), і трансформований (*зона безкультурного лиха*) номен насправді мають те саме значення й ту саму оцінність, актуалізують у свідомості реципієнта концепт НЕБЕЗПЕКА. Усе ж публіцист вважає за потрібне використати тут корекцію — «фігуру уточнення формулювань з метою виділення і посилення бажаних компонентів змісту» [Павлюк 2007: 38]. Приводом для використання цього прийому є жартівливе переосмислення письменницького вислову на основі мовної гри з семантикою слова *культурний*. У цій лексемі як складнику перифраза закладено семему 'стосовний до культури' і йдеться про стан культури, натомість публіцист, переосмислюючи номен, актуалізує буттєву пресупозицію «наявність культури» й розглядає лексему *лихо* як інтенсифікатор. Унаслідок цього первинний вислів починає позначати ситуацію, що має оцінюватися позитивно. Це дозволяє публіцистові іронічно назвати письменницький вислів *афірмацією* (афірмація — «коротка фраза, що містить вербальну формулу, яка внаслідок багаторазового повторення закріплює потрібний образ чи настанову в підсвідомості людини, сприяючи покращенню її психоемоційного фону і стимулюючи позитивні зміни в її житті» [Аффирмація]). Оскільки ж, на думку автора, ситуація з культурою в Україні є протилежною, то публіцист трансформує вихідний номен, додаючи до ключового слова *культурного* заперечний префікс *без-*, і намагається закріпити його в свідомості реципієнта за допомогою графічного виділення. Публіцист, таким чином, заперечує саме існування культури в Україні, тоді як для творця перифраза вона все ж існує, хоч і не на належному рівні.

Показово, що на шляху до створення нового номена за уже нібито протилежною оцінністю автор уживає ще один номен — просто *зона*. *Зона* — 'певний простір, район, територія, що характеризуються спільними ознаками' — має спільні семи зі словом *країна*, однак їх недостатньо, щоб ці слова стали заміниками одне одного. Називання країни *зоною* є нетиповим і має прагматичну мету. Неодноразове наголошення на саме такій номінації підкреслює той факт, що країна без культури стає не країною, а чимось іншим. Трансформації, яких зазнає така держава в реальності, відбиваються в картині світу, а на мовному рівні — в різноманітних нетипових назвах. Окрім лексеми *зона*, поширеною є назва *провінція*: для публіциста країна без власної культури є не самостійною країною, а частиною якоїсь іншої держави: «Я розумію тих, хто бачить Україну *соціокультурною та науково-технічною провінцією*» [Дзеркало тижня. — 2009. — № 7. — С. 15].

Те саме значення має й номен *придаток* у наступному прикладі (тут уже наявна пряма вказівка на державу, придатком якої автор вважає Україну): «Зараз же Україна в музичному плані — не більше ніж *придаток Росії*, весь Київ заліплений афішами попсових російських артистів» [Український тиждень. — 2010. — № 10. — С. 56]. Сам по собі цей номен не є репрезентантом культурних знань, але його поява зумовлена контекстом, у якому експліковано ці знання.

Відмова від своїх культурних цінностей означає часткову втрату себе, повернення назад — до України минулого, що відбито у конотонімі *Малоросія*: «Якщо не робити свідомих кроків на підтримку своєї культури, своєї мови, одного дня ми можемо втратити Україну й отримати *Малоросію*. Тож українці мають бути *небайдужими*» [Україна молода. — 2007. — № 131. — С. 2].

Концепт КУЛЬТУРА в номенах, що стосуються України, як бачимо, тісно пов'язаний із концептом НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. Трохи по-іншому цей зв'язок засвідчує наступний контекст: «Нинішній "успіх" регіоналів — *закономірний результат російського націоналістичного реваншизму, вправного використання давніх советських стереотипів у країні, що, на жаль, була перетворена на "страну" "Русского радио" і "Московского комсомольца"*<...> *Намагання запровадити російську мову в школах — перший і найвирішальніший етап ліквідації країни, трамплін до її перетворення на звичайний російський регіон*» [Український тиждень. — 2010. — № 7. — С. 25]. Якщо останній приклад за значенням подібний до розглянутих вище *провінції, придатку, Малоросії*, оскільки об'єднується з ними спільною семою 'частина іншої держави', то перший номен у цьому контексті відбиває повну втрату Україною себе, власного обличчя, перетворення її на іншу країну, повне злиття з нею. Таке уявлення формується кількома прийомами: по-перше, характеристикою України через реалії сучасної російської культури, по-друге, зміною мовного коду — на російській. Унаслідок цього виникає номен, що міг би повною мірою стосуватися Росії, а не України. Цікаво, що він зустрічається в нашому матеріалі неодноразово і може претендувати на статус мовного перифраза: «2004 року український народ інстинктивно відчув, що йдеться про саме його існування, й піднявся на боротьбу, захотів, нарешті, жити у *своїй країні*, а не в "стране" "Русского радио" і "Московского комсомольца"» [Українське слово. — 2007. — № 7. — С. 14].

Якщо засилля чужої культури в країні спричиняє її перетворення на іншу державу, то відсутність знань про культуру країни у світі означає її небуття. Країни, про культуру якої не знають, не існує, є лише її примара: «У нас майже немає ні великих наукових розробок, ні великих учених, до думки яких прислухались би в світі. Мало хто за кордоном знає нашу літературу, театр, кіно, музику. Україна для світу — це по суті *країна-марев*» [Березиль. — 2002. — № 5–6. — С. 4].

Окремим аспектом знань про культуру, який також відбито в номенах країн, є ставлення до культури в державі. Відсутність підтримки культури з боку влади, віддаленість культурних здобутків від споживачів і байдуже ставлення суспільства до такої ситуації дістають негативну оцінку: «Ми ладні миритися зі статусом *країни невідомих культурних героїв*. ...Якщо станеться таке диво, і в Україні з'явиться художній твір світового рівня, народ про це, може, й дізнається, але навряд чи його колись побачить» [Український тиждень. — 2009. — № 10. — С. 8–9].

Водночас державна підтримка культури може бути й небезпечною за певних умов, і це також відбивається в негативнооцінних, іронічно забарвлених номенах: «За радянських часів *гопак*, і неодмінно *масовий* — то був не просто танок, то був символ культурного розквіту Радянської України. УРСР пишалася *гопаком*, бо пишатися

чимось іншим було їй не дозволено: якщо ви хотіли чогось модернішого, для того були Йосиф Кобзон, Лев Леценко та ще чимало московських виконавців. Україну було перетворено на **заповідник гопака**: українці мусили або жити тим, що створили їхні діди-прадіди, або переключатися у своїх смаках на російську культуру, зокрема й масову. Отаким **заповідником гопака** лишається Україна й донині. <...> Хіба що задля різноманітності можна продемонструвати світові щось модерново-етнографічне. Але щоб обов'язково етнографічне. <...> Принаймні, для офіційних заходів чи то заходів, розрахованих на європейську аудиторію, ніщо, окрім гопака, не годиться» [Телекритика. — 2009. — № 12. — С. 46]. У контексті протиставляються два фрейми, пов'язані з концептом КУЛЬТУРА: «традиційна культура» (вербалізується в мовних одиницях *гопак*, *етнографічне*, *те, що створили діди-прадіди*) і «сучасна культура» (*модернова*, *модерніша*). «Традиційне» в культурі підтримує влада (спочатку — чужа, потім і своя), яка за радянських часів визначала й межу розвитку культури в республіці: гопак — *символ культурного розквіту*, тобто найвищої точки в розвитку культури, тоді як саме суспільство при цьому відчуває потребу в чомусь *модернішому*. Невипадковим є використання номена *заповідник гопака* (цікаво, до речі, порівняти цей номен із проаналізованим вище перифразом із тоталітарного дискурсу *країна передової культури*): лексема *заповідник* означає 'територію або архітектурну споруду, яка перебуває під охороною держави (з метою збереження тваринного та рослинного світу, всього природного комплексу чи пам'яток старовини тощо)' [ВТССУМ 2005: 414], тож перетворення чогось на заповідник є компетенцією державної влади, а не населення. Під охороною держави перебувають певні цінності — природні або культурні, зазвичай старовинні (тож і саме слово *заповідник* може репрезентувати фрейм «традиційна культура»). Водночас заповідник, як видно з визначення, — це територія в межах держави, поширення його кордонів на всю країну (а значить, лише охорона в його межах певних цінностей, без формування нових), є ненормальним. Вживаючи номен *заповідник гопака* двічі для опису двох різних епох, автор наголошує на різних аспектах, які формують негативне сприйняття номена і ситуації, яку він позначає. У першому випадку публіцист наголошує на потребі власне українського суспільства в сучасній культурі. У другому — на важливості демонстрування саме модерної української культури Європі і, ширше, світові.

Таким чином, репрезентація знань про культуру у вторинних номенах України має суттєві відмінності в радянському і сучасному дискурсах публіцистики. Тоталітарному дискурсу властиве виключно позитивне зображення розвитку культури УРСР, при цьому культура республіки розглядається у зв'язку з культурою всього Радянського Союзу, а концепт КУЛЬТУРА актуалізується поряд із концептами ПРОГРЕС, СОЦІАЛІЗМ, що відбивають найголовніші цінності радянської тоталітарної картини світу. Номени, що характеризують Україну з точки зору культурної ситуації, є позитивнооцінними мовними перифразами — штампами. У посттоталітарному дискурсі спостерігаємо одразу кілька протилежних тенденцій. Номени, що репрезентують культурні знання, є мовленнєвими одиницями, образними та експресивними, як правило, іронічно або негативно забарвленими. Негативна оцінка в номенах стосується браку культури в Україні, неналежної підтримки її з боку держави і населення, невідомості культури України у світі. Знання про недостатній розвиток культури в Україні подаються через актуалізацію другої частини концептуальних опозицій БЕЗПЕКА/НЕБЕЗПЕКА, СВОБОДА/НЕВОЛЯ, БУТТЯ/НЕБУТТЯ, СУЧАСНЕ/МИНУЛЕ та ін. Найтісніші зв'язки концепт КУЛЬТУРА в номенах України в сучасному дискурсі публіцистики має з концептом НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, відсутність власної культури сприймається як перетворення країни на частину іншої держави або цілком на іншу країну. Перспективним є вивчення вербалізації різних типів знань, що супроводжують певний об'єкт, поряд із концептуальним аналізом.

Література

Аффирмация: Аффирмация (психология) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

Брага 2002: Брага, І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х — початок 2000-х років) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» [Текст] / Брага Ірина Іванівна. — К., 2002. — 20 с.

ВТССУМ 2005: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — ISBN 966-569-013-2.

Дегтярьова 2009: Дегтярьова, Н.І. Концепт КУЛЬТУРА в україномовному газетному дискурсі [Електронний ресурс] / Н.І. Дегтярьова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. — Т. 98. — Сер. Філологія. Мовознавство. — 2009. — Вип. 85. — С. 19–25. — Бібліогр.: С. 24–25. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npchdu/Philology.Linguistics/2009_85/85-4.pdf

Карасик, Слышкин 2007: Карасик, В.И. Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии [Текст] / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — М. : Гнозис, 2007. — С. 12–13.

Колоколова 2009: Колоколова, А.О. Знання про культуру і публіцистична номінація країн в українській мові [Текст] / А.О. Колоколова // Национально-культурный компонент в тексте и языке : материалы IV Международной научной конференции, 3–5 декабря 2009 г., Минск : в 2 ч. / [отв. редакторы Н. П. Баранова, А.М. Горлатов, С.М. Прохорова]. — Минск : МГЛУ, 2009. — Ч. 2. — С. 161–163.

Кононенко 2006: Кононенко, В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті [Текст] / В.І. Кононенко // Мовознавство. — 2006. — № 2–3. — С. 111–117.

Костенко 2009: Костенко, Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала : лекція, прочитана в Нац. ун-ті «Києво-Могилянська акад.», 1 верес. 1999 р. [Текст] / Ліна Костенко. — 2-ге вид. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. — 32 с. — ISBN 966-518-310-9.

Маслова 2006: Маслова, В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие [Текст] / В.А. Маслова. — 2-е изд., испр. — М. : Флинта : Наука, 2006. — 296 с. — ISBN 5-89349-748-1 (Флинта); ISBN 5-02-033564-9 (Наука).

Павлюк 2007: Павлюк, Л.С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація [Текст] / Л. Павлюк. — Львів : ПАІС, 2007. — 168 с. — ISBN 978-966-7651-73-2.

Саєнко: Саєнко, В. П. Концепт "КУЛЬТУРА" в естетичному просторі поезії Ліни Костенко і продуктивні моделі активних художніх центрів у сучасній українській літературі [Електронний ресурс] / В.П. Саєнко. — Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1567.html>

Сахарова 2009: Сахарова, О. В. Страны мира сквозь призму языкового сознания украинцев : по материалам свободного психологического эксперимента [Текст] / О.В. Сахарова // Стереотипы в языке, коммуникации и культуре : сб. статей / [сост. и отв. ред. Л. Л. Федорова]. — М. : РГГУ, 2009. — С. 187–200. — Бібліогр.: с. 200.

Степанов 2001: Степанов, Ю. С. Константы : словарь русской культуры [Текст] / Юрий Степанов. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Академический Проект, 2001. — 990 с. — ISBN 5-8291-0007-Х.

Тараненко 2004: Тараненко, О.О. Номінація [Текст] / О.О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 417–419. — Бібліогр.: С. 419. — ISBN 966-7492-19-2

В статье исследуется репрезентация знаний о культуре вторичными номенами Украины в публицистическом дискурсе. Определены связи между концептом КУЛЬТУРА и другими концептами, которые представляют собой ценности тоталитарной и посттоталитарной картин мира. Прослежены отличия в концептуализации Украины в культурном аспекте между советской и современной публицистикой.

Ключевые слова: типы знаний, концепт, номен, публицистика, тоталитарный дискурс, посттоталитарный дискурс.

The article deals with the representation of knowledge about culture in the secondary nomens of Ukraine in the publicistic discourse. The relations of concept CULTURE and other concepts that are the values of totalitarian and posttotalitarian picture of the world are observed. It is investigated how the conceptualization of the Ukraine in a culture aspect differs in the Soviet and modern writing on current affairs .

Keywords: types of knowledge, concept, nomen, writing on current affairs, totalitarian discourse, posttotalitarian discourse.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Ірина Кожушко

ББК 81.2 УКР–3

УДК 811.161.2:001.4:159.922

ПРО СПЕЦИФІКУ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНА “КОНЦЕПТОСФЕРА” В СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті простежено основні тенденції в розумінні терміна “концептосфера”, подано його визначення, наведені різними дослідниками, проаналізовано ряд його контекстуальних синонімів, а також з’ясовано, в яких взаємовідношеннях останні можуть перебувати. На основі розглянутого матеріалу сформульовано власне визначення поняття “концептосфера”.

Ключові слова: концепт, концептосфера, концептуальна картина світу.

Сучасний світ — світ альтернатив, що постійно множаться завдяки цивілізаційному прогресу, — породжує плюралізм у багатьох сферах життя, навіть у тих, де раніше панували традиція і наступництво. Інколи таке розмаїття можливостей має негативні наслідки. Показовою в цьому плані є галузь наукових досліджень, зокрема гуманітарних. Так, наприклад, лінгвістика останніх десятиліть страждає від термінологічної плутанини, адже мовознавцям доводиться витратити зайвий час на те, щоб зрозуміти, що мається на увазі під тією чи іншою назвою в різних працях.

Намагаючись визначитися із тим, які терміни обирати для аналізу когнітивних структур у дослідженнях, метою цієї статті ми зробили огляд основних тенденцій у розумінні терміна “концептосфера” сучасними мовознавцями.

Термін “концептосфера” вперше ввів у лінгвістичний обіг російський дослідник Д.С. Лихачов, який у праці “Концептосфера російської мови” (1993) зазначив: “У сукупності потенції, що відкриваються у словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови в цілому, ми можемо називати концептосферами” [Лихачев 1993 : 5]. Концептосферою, у розумінні мовознавця, є сукупність концептів [Лихачев 1993 : 8], що належить спільному ментальному просторові носіїв певної мови. Як бачимо, Д. С. Лихачов ужив цей термін як синонім до термінологічної сполуки “концептуальна картина світу” (ККС) — “представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу” [Селіванова 2006 : 259], — яка є результатом трансформації у природничих і гуманітарних науках поняття “картина світу”, що виникло в рамках фізики ще на межі ХІХ—ХХ століть [там само].